

LOCUITORI DIN RSSM DEPORTAȚI ÎN SIBERIA ȘI KAZAHSTAN (IUNIE 1940 – IULIE 1941): CONDIȚII DE MUNCĂ ȘI SUPRAVIEȚUIRE

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.2-69.16>

CZU: 94(=135.1)''1940-1941''

Doctorandă **Maria ZINOVII**Email: mariagoguzinovii@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5296-7446>

Universitatea de Stat din Moldova

INHABITANTS OF RSSM DEPORTED TO SIBERIA AND KAZAKHSTAN (JUNE 1940 – JULY 1941): WORKING CONDITIONS AND SURVIVAL

Summary. The communist authorities repressed large groups of innocent people, sending them to strenuous physical work in Siberia, without providing them with basic conditions for a decent living, clothing, shoes, necessary work tools. It was only after the collapse of the Soviet Union that historians were able to investigate the horrors of communism. Less has been written about the work and survival conditions from deportation in Romanian historiography from across the Prut River, this study filling some gaps in this regard.

Keywords: deportations, Stalinist regime, Gulag, Siberia.

Rezumat. Autoritățile comuniste au supus represiunilor grupuri mari de oameni nevinovați, trimițându-i forțat la munci fizice extenuante în Siberia, fără a le oferi condiții elementare pentru un trai decent, îmbrăcăminte, încălțăminte, unelte de muncă necesare. Istoricii au avut posibilitate să cerceteze ororile comuniste abia după destrămarea Uniunii Sovietice. Despre munca și condițiile de supraviețuire în deportare s-a scris mai puțin în istoriografia românească de dincoace de Prut, articolul respectiv venind să completeze acest gol.

Cuvinte-cheie: deportări, regim stalinist, Gulag, Siberia.

Scopul acestui studiu constă în cercetarea condițiilor de muncă, a normelor și remunerării românilor basarabeni duși în anii 1940–1941 la munci forțate în Siberia și Kazahstan de către regimul sovietic stalinist. Contribuții esențiale la cunoașterea calvarului siberian au fost aduse de istoricii Valeriu Pasat, Anatol Petrencu, Viorica Olaru-Cemârțan, Ludmila Cojocar, Lidia Pădureac, Octavian Țîcu, Igor Cașu, Ludmila Tihonov, Mariana Țăranu ș.a. Autorii nominalizați (și alții) au analizat în articole științifice și monografiile cauzele deportărilor oamenilor din RSSM în regiuni îndepărtate ale URSS, acestea fiind de ordin ideologic, politic, economic, religios ș.a. Persoanele deportate erau etichetate drept „chiaburi” (adică „exploatarea ai muncii omului de către om”), membri ai partidelor politice numite de sovietici „burgheze” și „anti-comuniste”, primari ai localităților numiți „colaboraționiști”, precum și membrii familiilor acestora, care nu aveau altă „vină” decât de a fi părinți, copii, frați și surori cu cei condamnați.

Istoricii au identificat și elaborat amănunțit listele deportaților, momentele ridicării oamenilor din casă, îmbarcarea în trenuri marfare etc. Au fost efectuate numeroase studii de caz despre familii, localități concrete etc., relatate condițiile în care au fost duși

oamenii în Siberia, inclusiv în vagoane insalubre de vite. Au fost descrise chinurile, suferințele celor aflați în „trenurile morții”: sufocarea, lipsa de hrană și în special de apă, de asistență medicală etc.

Despre muncile forțate la care au fost supuși cei deportați în zonele periferice ale Uniunii Sovietice se știe însă mult mai puțin, atât în cadrul societății, cât și în rândurile istoricilor. Fiind o temă de interes științific și public, ea trebuie dezvoltată și aprofundată cât mai rapid, deoarece în fiecare an numărul celor care ne pot furniza informații despre viața în deportare scade vertiginos.

În ajunul și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, problema cea mai mare a Uniunii Sovietice, un stat cu un teritoriu imens și cu resurse naturale enorme, era înapoierea economică. Domeniul extragerii metalelor și a petrolului, de care URSS dispunea din belșug, nu era valorificat nici pe departe la capacitatea sa maximă. Astfel, munca la minele din cadrul Gulagului s-a intensificat odată cu începutul celui de-al Doilea Război Mondial [1, p. 105].

Mărturii valoroase în acest context aflăm inclusiv de la primele victime ale regimului comunist, care au fost intelectualii, printre aceștia numărându-se familia lui Marin Iurie Alexei, născut în anul 1935 în orașul

Tighina. Tatăl acestui, a Marin Alexei Ivanovici, era profesor la Colegiul Tehnic-Agrar (Selihoztehnicum) din orașul Soroca, fost membru al Partidului Național Țărănesc, ex-deputat în Parlamentul României, prieten cu Pan Halippa și Iuliu Maniu. În anul 1954, Marin Alexei, aflându-se încă în exil, deși trecuseră deja opt ani primiți ca pedeapsă, face un demers în adresa Procurorului General a URSS, unde scrie: „am fost dus în Ivdelag din prima zi după ce am fost luat de acasă și peste vreo jumătate de an am fost anunțat că sunt judecat la opt ani de detenție. În acești opt ani am lucrat conducător tehnic la construcția a două mari uzine în timpul războiului, prima a fost inaugurată în anul 1943 și se ocupa cu producerea materialului lubrifiant care era utilizat pentru întreținerea uneltelor de muncă și a tehnicii din lagăre, iar a doua uzină a fost deschisă în anul 1944 și se ocupa cu producerea drojdiei bogate în proteine, care era ceva nou pentru URSS, dar foarte necesar pentru lagăre în acele vremuri” (figurile 1, 2) [2]. Tot în acel document, Marin Alexei relatează despre faptul că, deși și-a ispășit termenul la care a fost condamnat, nu i s-a permis să meargă la baștină și menționează: „de aproape cinci ani sunt în localitatea Severo-Eniseysk, Regiunea Krasnoiarsk, unde lucrez fără încetare în mina locală, în condiții extrem de grele, iar despre starea sănătății mele cred că este inutil să vorbesc, ținând cont de faptul că de aproape 13 ani sunt în detenție în regiunile îndepărtate ale URSS, unde condițiile climaterice sunt diferite de cele din Moldova” [2]. Acest dosar de arhivă conține și un document unde șeful minei a făcut caracteristica lui Alexei Marin, în care îl descrie ca o persoană responsabilă și pricepută în activitatea pe care o face.

Interviurile cu persoanele care au fost supuse represiunilor staliniste demonstrează că domeniile de activitate în cadrul Gulagului erau foarte diverse, începând cu industria piscicolă, tăierea pădurilor și terminând cu industria chimică și extragerea

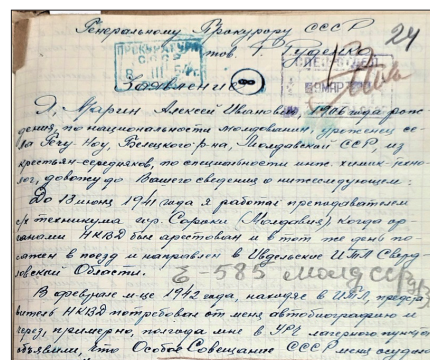
Figura 1. Alexei Marin (stânga) cu camarazii de exil, localitatea Severo-Eniseysk, ținutul Krasnoharsk, 1951 [3, p. 190].

mineralelor. Una dintre activitățile principale ale celor deportați a fost legată de tăierea pădurilor și de prelucrarea lemnului la fabricile de cherestea. URSS dispunea de cele mai mari rezerve forestiere de pe glob datorită pădurilor întinse, care încep din regiunea Breansk și se termină în Vladivostok. Sunt preponderent păduri de conifere cu arbori de zeci de metri înălțime, care erau și sunt până în prezent extrem de importanți nu doar pentru industria Rusiei, ci și pentru industria mondială (figurile 3, 4) [4, p. 75].

Munca în colhozuri și sovhozuri de asemenea a fost practică de conaționali noștri deportați, o muncă deloc ușoară. Se lucra în brigăzi, la distanțe de 10-15 kilometri de locul de trai. Zosim Punga povestește că la început au mers la cosit fânul pe câmpuri, îl făceau scârte pe deal, apoi, când începea treieratul grâului, adunau paie tot pe deal și înoptau cel mai des acolo, „la ce ne punea aceea trebuia să facem, acolo nu aveam voie să spunem nu” [6].

O altă activitate a celor deportați a fost creșterea și îngrijirea animalelor la fermele din colhozurile și sovhozurile din localitățile unde erau dislocați. Iarna se lucra fără echipamente corespunzătoare, pe un ger de -40 - -50 °C fără mănuși, fără haine necesare. Fermele se aflau la distanțe mari față de localități. De multe ori conaționali noștri trebuiau să meargă la muncă pe jos prin pădurile siberiene, unde îi pândeau pericole de moarte: mlaștini, animale sălbatice, geruri năprasnice ș.a. (figura 5).

Locuitorii din RSSM au fost obligați să lucreze și la construcții. Coloniile pentru cei deportați erau amplasate în cele mai îndepărtate spații ale Uniunii Sovietice, pentru ca deținuții nici să nu se gândească la vreo posibilă evadare. Multe colonii erau construite în locurile unde se găseau zăcăminte subterane, dar infrastructură în acele vremuri aproape că nu exista. La construcția drumurilor, căilor ferate, podurilor, liniilor telefonice etc. deținuții se manifestau ca meșteri în

Figura 2. Fragment din scrisoarea lui Marin Alexei către Procuratura Uniunii Sovietice, în care descrie muncile prestate în Gulag [2, ff. 24-25].

Figura 3. Ion Grosu la tăiatul pădurilor în Siberia, 1954 [5, p. 99].

toate domeniile. „Era nevoie ca femeile să fie instruite. Brigadierii erau specialiști, erau și lucrători ai căilor ferate. Pe căile ferate cu ecartament îngust circulau trenurile, deci exista o responsabilitate pentru lucrul făcut. La căile ferate se făcea o adevărată școală, era o muncă fizică extrem de grea. Brigadierii erau ruși, dar femeile moldovence nu cunoșteau limba rusă. Totuși, învățau pentru că aveau nevoie să câștige o bucatică de pâine”, povestește Maria Akopyani [7, p. 97].

Ulterior, conducerea sovietică și-a dat seama că trebuie să dezvolte și infrastructura în zonele cu exploatarea pădurii și a zăcămintelor naturale. De exemplu, în Republica Komi circa 35 % dintre banii alocați în buget s-au folosit pentru construcția căii ferate. S-au construit 250 de kilometri, care erau absolut necesari pentru a transporta resursele bogate ale acestei regiuni nordice a URSS. Toate lucrările s-au îndeplinit prin munca deținuților [1, p. 173].

„Ca să supraviețuiești trebuia să lucrezi, era o întreprindere de construcție a liniei ferate și ne-au mobilizat și lucram la ea. Se organiza un grup de lucru care trebuia să aranjeze linia telefonică de 25 de kilometri. Am lucrat și opt ani în pădure. Mai întâi am lucrat la linia ferată, apoi hamal la transportat lemne, dar mai mult am lucrat în pădure” [7, p. 133]. În afară de obligațiunile pe care le aveau lucrătorii de la căile ferate, cei deportați trebuiau să plătească mită din banii pe care îi primeau pentru munca prestată.

Figura 5. Basarabeni la o fermă din regiunea Tomsk, Siberia. [5, pp. 149-150].

Figura 4. Basarabeni la prelucrarea lemnului, regiunea Tiumeni, 1957 [5, p. 359].

Tributul urma să fie plătit nu doar șefilor de sus, ci și brigadierilor.

După cum s-a menționat, deportații munceau și la aranjarea liniei telefonice pentru a ușura legătura dintre colonii. În colonii fiecare se descurca cum putea, unii șmechereau și deveneau turnători, alții lucrau bine. Au fost și basarabeni care au avut norocul de a întâlni oameni buni la suflet și în interiorul Gulagului. Vadim Pirogan, cu ajutorul unui georgian, specialist în telecomunicații, a ajuns să se ocupe de o muncă, putem spune „mai ușoară” – montor la stația de telefoane din Taișet. Lucrând în acest sector mai privilegiat și condițiile de trai i s-au îmbunătățit. După o lungă perioadă de abținere a mâncat carne, aici a primit un permis special care îi legaliza funcția și care îi oferea o libertate de mișcare mai mare. Datorită acestui lucru putea obține o bucată de pâine în plus. A lucrat mai ales la văduve și bătrâni la despicat lemne, era hrănit în schimbul muncii prestate. De asemenea, pentru a primi mai multă hrană de la localnici, împreună cu alți montori rupeau intenționat firele de telefon, iar pentru a le repara solicitau alimente de la cei care apelau la ajutorul lor și aveau nevoie de telefon. Asemenea cazuri erau destul de frecvente. Ne putem da seama că realitatea Gulagului era foarte crudă. „Reușea să supraviețuiască nu doar cel mai puternic, dar și cel mai șmecher. Dacă dădeai dovadă de prea multă omenie riscai să rămâi cu sto-

macul gol și să nu fii capabil să îndeplinești munca.” [8, pp. 165-166].

La construcția liniilor ferate din Kartali, de exemplu, se lucra de la 7:00 dimineața până la 7:00 seara. Munceau la acest șantier în jur de 500 de persoane, în cea mai mare parte femei și fete de toate naționalitățile. Despre acestea relatează Dumitru Nimigeanu în lucrarea sa. Trebuiau să descarce vagoane cu pământ, să îl împrăștie pe porțiunea unei linii noi în direcția Magnitogorsk-Orsk. Se lucra pe un ger de -42 - -45 °C. Mâncarea pe care o primeau lucrătorii la căile ferate era și aici proastă. Mâncau în baza cupoanelor. Pe acel cupon primeau „o jumătate de castron cu apă acră cu câteva foi de varză și 2-3 bucățele de cartofi care, dacă se nimereau în castron, era bine. În unele zile dădeau și două linguri de terci, așa-zisul felul doi, care era din mei ori ovăz cojit și pe cartelă se socotea 40 grame pentru o persoană” [9, pp. 113-115]. Norma de lucru prevedea ca patru persoane să descarce într-o oră un vagon.

Oamenii se aflau mereu sub observația brigadierului, a șefilor de șantier. De multe ori după muncă, noaptea târziu, erau treziți de brigadieri, fiind nevoiți să meargă la 20-30 de kilometri distanță să curețe linia ferată de zăpadă. Salariul pentru o lună la căile ferate era de 150-170 de ruble. La piața liberă pentru o căldare de cartofi de opt kilograme trebuiau să achite în jur de 220-250 de ruble. Un kilogram de pâine costa 120-150 de ruble, pe când pe cartelă la magazin costa 90 de copeici. Nici localnicilor nu le era mai ușor, doar că salariile lor erau mai mari. Un mecanic primea, de exemplu, 350-400 de ruble pe lună, un milițian 800-1000 de ruble pe lună [9, p. 117]. Deținuții munceau pe șantier 12 ore pe zi. Mâncarea le era adusă pe loc și consta dintr-o ciorbă din buruieni unde se adăuga un kilogram de mei ori de ovăz cojit. Această mâncare era împărțită cam la 120 de oameni. Li se mai dădea la fiecare câte 200 de grame de pâine, uneori și câte 100 de grame de pește. De foarte multe ori la mâncare veneau și copiii muncitorilor, care mereu erau flămânzi. Ei strângeau oasele de pește aruncate pe jos, le prăjeau până deveneau moi după care le mâncau. Precum menționează D. Nimigeanu, lumea era nevoită să meargă pe câmpuri să caute găuri de țistari pe care-i prindeau, îi pârlau, îi fierbeau și îi consumau, astfel reușind să supraviețuiască. Vânatul păsărilor sălbatice și al altor viețuitoare din pădurile siberiene i-au salvat în mare parte de la foamete pe transnistrenii și basarabenii deportați. În special cei care aveau familii cumpărau coji de cartofi de la bucătărie. Le spălau, le fierbeau și din ele făceau un fel de turte. Deseori din cauza slăbiciunii lumea se îmbolnăvea. Aveau diferite accidente de muncă soldate deseori cu decese. Șeful

închisorii din Gramit, de exemplu, povestea că în iarna anului 1941-1942 din cauza foamei și a frigului au decedat peste 3 500 de oameni. Nici morminte nu le-au săpat. Se făcea un șanț cu excavatorul și îi aruncau pe toți acolo [9, p. 117], relatează D. Nimigeanu.

Toți cei deportați locuiau în mare parte în grajduri, bordeie și barăci. Aproape în fiecare așa-zisă „locuință” se găseau câte două pietre mari puse una peste alta, cu care măcinau puținele cereale ce li se dădeau pentru munca lor. Rareori când își permiteau să facă turte din făină. De cele mai multe ori deportații fierbeau apă în care puneau o mână-două de făină și o mâncau. Femeile încercau să se plângă inspecției, atunci când venea, că sunt flămânde, nu au haine potrivite pentru condițiile climaterice din Siberia, din care cauză nu pot lucra eficient și îndeplini norma, dar niciodată nu li se dădea ascultate [9, p. 117].

În locurile de deportare, toată lumea vorbea numai despre mâncare și despre zilele de lucru. Lucrătorii din fabrici și mine vorbeau despre locurile unde se dă cu 100 de grame de pâine mai mult. Spre exemplu: o turtă costa 10 ruble, iar pentru o zi de muncă fiecare primea cam 6-8 ruble pe zi [9, p. 117].

La carierele de piatră lucrau preponderent femeile, un lucru foarte greu pentru ele, mai ales că totul trebuia făcut cu mâinile, nu era dinamită ori alte unelte mecanice care le-ar fi fost de ajutor. Tot ce aveau era o rampă de fier și ciocanele care cântăreau 15 și 20 de kilograme, peste puterile unei femeie. Vagoanele se încărcau la fel cu mâinile și nici mănuși nu aveau, tot lucrul îl făceau cu mâinile goale. Uneori, dacă mai găseau vreun sac, își confecționau din el mănuși, dar sacii în majoritatea cazurilor erau folosiți la cârpitul hainelor care se rupeau din cauza lucrului greu cu pietre. Fiecare era obligat să scoată câte 4 metri cubi de piatră pe zi, după care piatra trebuia spartă și clădită. Mai mult de un metru cub pe zi nu reușea să scoată nimeni. Sub surpăturile carierei mulți își pierdeau viața [9].

După ce se termina perioada de detenție, deportații aveau interdicții de a reveni acasă, fiind trimiși în alte localități la lucru. Elena și Eugenia Aluchi, bunăoară, după ce au fost eliberate din lagărul de concentrare din Sverdlovsk au fost trimise la căile ferate din Kartali, unde în fiecare sâmbătă trebuiau să meargă la miliție ca să-și vizeze legitimațiile de „libertate” [9, p. 150].

Cu mâinile deținuților din Gulag s-au ridicat construcții industriale și strategice colosale, precum canalul Marea Albă-Marea Baltică, la edificarea căruia au fost implicați circa 150 000 de deținuți [9, p. 63]. URSS avea un sistem fluvial destul de bogat, dar aproape toate râurile mari, cu excepția Volgăi, se revarsă în oceanul Arctic, care îngheață pe o perioadă

de aproximativ șase luni pe an. Ideea de a construi un canal care să lege oceanul Arctic și Marea Baltică a apărut încă în epoca lui Petru cel Mare. Ceea ce dorea cu adevărat Stalin era să aibă un mare șantier în care lucrările să fie făcute de către deținuții deportați, inclusiv din RASSM. Acest șantier trebuia să lase istoriei un grandios monument al domniei lui, ceva de genul piramelor.” [10, p. 63].

Natalia Novokshonova relatează că unchiul ei, Orest Crovețchi, cu facultate de jurist la Odesa, și-a pierdut viața lucrând la acest proiect [1, pp. 67-73]. Asemenea proiecte au fost cu zecile, cu sutele. „Canalul în cauză trebuia să fie construit într-un termen cât mai scurt și să coste cât mai ieftin – aceasta era indicația lui Stalin. Douăzeci de luni – acesta era termenul dat de „Marele Conducător” infractorilor atât pentru construcția canalului, cât și pentru așa-zisă reeducare.” [10, p. 62].

Deportații primeau colete de acasă și aveau voie să scrie scrisori. În răvașele lor ei evocau și condițiile de muncă în locurile unde erau exilați. În una dintre cărțile poștale trimise pe 16 martie 1941 de către Andrei Zbârnea din regiunea Karaganda familiei sale din Orhei, acesta scrie: „Dragii mei, am ajuns eu la locul destinației la adresa indicată pe cartea poștală ... La 2 ianuarie am primit coletul de acasă, blana, cizmele călduroase, izmene și 20 de ruble. Dacă aveți posibilitatea să-mi mai trimiteți măcar 30 de ruble, câteva plicuri, o bucată de slănină, câteva pachete de mahorcă de 35 de copeici și hârtie pentru mahorcă ...” [11, p. 259]. Acest intelectual a fost deportat pe motiv că a deținut funcția de șef al poștei și al telegrafului din orașul Orhei, învinuit sub pretextul că face propagandă pentru administrația românească și folosește țărani la munca pământurilor [12, ff 20-22].

Urmare a celor expuse mai sus putem conchide că pentru deportații din RSSM locurile de exil au însemnat esențialmente boală, suferință, înfometare, despărțirea de familie și cei dragi și chiar decese. Pentru conaționali noștri deportarea a însemnat o luptă de neimaginat pentru supraviețuire. Condițiile naturale erau altele decât în RASSM și RSSM. Țânțari sau musculițe sunt și în Basarabia, în Siberia însă roiriile uriașe creau probleme mari transnistrenilor și basarabenilor deportați, iar mușcăturile insectelor le provocau boli grave.

În Gulag cei deportați au muncit enorm, până la istovire completă, pentru o bucată de pâine, făcând și câte două-trei norme pentru a supraviețui și a-și primi rația. Au trebuit să recurgă și la furturi, și la amăgeli ca să-și salveze viața. Nevoile i-au forțat la astfel de gesturi împotriva firii, educației și mentalității lor, deoarece în România furtul nu se tolera. Condițiile

în care au fost obligați să lucreze și să trăiască erau de-a dreptul dezastruoase. Plată pentru munca lor nu primeau, decât hrană în cantități care-i condamnau la subnutriție cronică. Lumea a suferit cel mai mult de foame. Unii deportați au fost nevoiți să mănânce de nevoie carne și seu de cămilă.

În condițiile în care aceste dislocări coincid și cu perioada războiului, tot ce se producea era trimis pe front. Brațe de muncă lipseau, în special cele ale bărbaților. Cu toate acestea, deseori de la Cercul de Recrutare veneau ordine în colhozuri că să fie trimiși în special bărbați, inclusiv deportați, pentru prestarea diferitor munci, astfel că muncile grele, „bărbătești” reveneau pe seama femeilor.

Specialiștii din RSSM au lucrat și la construirea uzinelor în anii de război. Toate muncile moldovenii deportați le făceau bine și cinstit, mai ales munca pământului și îngrijitul animalelor, iar șefii de gospodării îi apreciau pentru pricepere și hărnicie.

Și copiii deportați se angajau să lucreze pentru a putea primi hrana necesară. Ei nu aveau voie să părăsească locurile de detenție, trebuiau să fie mereu sub supravegherea oamenilor legii. Cei internați în lagărele de concentrare erau numărați și dimineața când plecau la muncă, și seara când reveneau.

Deportații au fost lipsiți de drepturile ce le oferea legislația sovietică. Copiilor le-a fost încălcat dreptul de a învăța, fiindcă majoritatea copiilor transnistreni și basarabeni deportați nu au mai frecventat școala, fiind nevoiți să lucreze pentru a primi și ei rația alimentară. Faptul că nu cunoșteau limba rusă le minimaliza și mai mult posibilitățile de a face față situației.

Încheiem prin a sublinia că Uniunea Sovietică a dus o politică de oprimare față de oamenii din teritoriile anexate, de folosire a muncii forțate pentru ridicarea economiei URSS, care s-a dovedit a fi o muncă ineficientă, după cum au conchis ulterior succesorii lui Stalin. O muncă cu prea mari cheltuieli de resurse financiare, dar în special – de resurse și sacrificii umane.

BIBLIOGRAFIE

1. Istoriya Stalinizma: prinuditel'nyy trud v SSSR – Ekonomika, politika, pamyat' (materialy mezhdunarodnoy konferentsii 28-29 oktyabrya). Moskva, 2011.
2. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhivă Națională (ANA, DGAN), F. 3401, inv. 1, d. 1589.
3. Cojocar Ludmila D., Bîrlădeanu V., Cotovițcaia Galina. „Oamenii nu doreau să vorbească despre ei înșiși, în acele vremuri”, Studiu de caz: Iuri (Iuliu) Marin. În: Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente.

Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. Vol. I, tom 3, editor Ludmila D. Cojocar. Chișinău: Balacron, 2019, 7-185.

4. Țepordei V. Amintiri din Gulag. București, 1992, p. 75, 176 p.

5. Prepeliță C. Deportările – calvarul familiilor basarabene. Chișinău: Lexon, 2022. 563 p.

6. Punga Z. La ce te puneau aceea trebuia să lucrezi, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=VNpjKhDE3uw> (consultat: 14.02.2022).

7. Petrencu A. „Deocamdată justiția nu s-a copt”. Studiu de caz: Marina Akopyani. În: Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. Vol. I, tom 1, editor Ludmila D. Cojocar. Chișinău: Balacron, 2016, 115-142.

8. Pirogan V. Cu gândul la tine, Basarabia mea. Chișinău: Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1995. 262 p.

9. Nimigeanu D. Însemnările unui țăran deportat din Bucovina. Paris: Editura Fundația Regală Universitară Carol I, 1958.

10. Soljenițin A. Arhipelagul Gulag, [online] <http://www.scribub.com/literatura-romana/carti/Alexandr-Soljenitin-ARHIPELAGU75284.php> (consultat: 23.04.2018).

11. Gogu Zinoviei Maria. Ne-au povestit calvarul. Mărturii despre trista istorie, trăită de basarabeni deportați în Siberia. Ploiești: Karta-Graphic, 2019. 140 p.

12. Zinoviei Maria. Represiunile staliniste din Basarabia, drama lui Andrei Zbârnea, un intelectual al orașului Orhei. În: Materialele conferinței științifice internaționale „Perspective și problemele integrării în spațiu european al cercetării și educației”, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu”, Cahul, 2017.

13. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională (ANA, DGAN), F. 3401, inv. 2, d. 1261.

Teodor Buzu. *Simfonia zăpezii*, 2012, hârtie, acuarelă, 100 × 70 cm.